

LA SOCIETAT D'ONOMÀSTICA

Enric MOREU-REY

No parlaré de la prehistòria de la Societat: és interessant, però: 1) m'allargaria massa, i 2) ja se n'ha parlat.^(*)

La història estricta comença quan vaig proposar a l'Albert Manent la creació d'una Societat. Podíem escollir entre esdevenir una filial de l'Institut d'Estudis Catalans; o bé una institució autònoma inserida dintre la Universitat; (l'I.E.C. i la Universitat de Barcelona ens haurien acordat totes les facilitats: local, recursos, protecció legal, etc.); bé erigir-nos en una associació pública, independent, acollint-nos a les possibilitats legals.

Em vaig decidir per la tercera solució, –la més difícil, però la que ofería més possibilitats d'independència i d'universalitat. Vàrem redactar uns estatuts, *sobre el model* proporcionat per les autoritats governatives; i foren presentades el 31-III del 1980, després d'una reunió, el mateix dia, i constitució de la Junta fundacional i Comissió gestora. El *Ministerio del interior* de Madrid el 4-IX-1980 (segons decisions del 12-VI i 7-VII) ens va obligar a unes lleugeres correccions en el redactat d'altuns articles. Us llegiré el text definitiu dels tres primers articles, literalment (en castellà, naturalment - car havíem de ser aprovats per Madrid).

«Estatutos de la “Societat d'Onomàstica” (Sociedad de Onomástica). Título primero. Disposiciones generales.

Art. 1º Denominación, naturaleza y duración.

De acuerdo con la vigente Ley de Asociaciones y sus disposiciones complementarias se constituye en Barcelona, con la denominación de “Societat d'Onomàstica” (Sociedad de Onomástica), una entidad cultural sin fines lucrativos y por tiempo indefinido que se regirá por los presentes estatutos [el Ministerio del Interior, aquí, va fer afegir:], acogiéndose al régimen jurídico de la Ley 191/64 del 24-XII.

Art. 2º Objetivo.

Constituyen objeto y fines de la “Societat d'Onomàstica”:

- a) Fomento del inventario, estudio y defensa de los nombres propios (Onomástica), los de persona (Antroponimia) y los de lugar (Toponimia).
- b) Coordinación de las actividades de los investigadores.
- c) Publicación de un Boletín interior, y, de monografías especializadas.
- d) Asesoramiento técnico a individuos y colectividades.

- e) Establecimiento de relaciones científicas con Sociedades o Instituciones similares.
- f) Organización de coloquios y conferencias sobre la temática del apartado a), así como el desarrollo y promoción de actividades culturales afines.
- g) Inventario de bibliografía y documentación.

Art. 3º Ámbito de actuación.

El ámbito de actuación de la "Societat d'Onomàstica" será, dentro de todo el territorio nacional, el área de la lengua catalana y sus dialectos en la situación presente y en las precedentes etapas históricas».

El Ministerio del Interior va aprovar aquests Estatuts, simplificant notablement el «ámbito de actuación». Va decretar que el nostre «ámbito de actuación» seria «nacional». Punt i a part. [Potser Ministerio i jo no atorgàvem el mateix contingut semàntic al terme «nacional»]. El vist i plau definitiu del Ministerio fou del 2-X-1980 (o cinc mesos després de la presentació). Sense esperar aquesta aprovació oficial, la Societat d'Onomàstica ja organitzava el seu Col·loqui general de Vic, el juny d'aquell any. I el 6 de desembre es celebrà a la Facultat de Filologia de Barcelona la primera assemblea general ordinària de socis –on fou elegida la primera Junta directiva, que substituï la Comissió gestora (presidida pel qui us parla). La Junta directiva definitiva atribuï els càrrecs de president, secretari general, vice-presidents, i tresorera als qui els ocupen encara avui.

Tot el que precedeix no s'allunya pas de la normalitat; i potser, volent ser estrictament objectiu, ha resultat un xic àrid. La Societat d'Onomàstica, tanmateix, no ha sorgit com a institució "normal", inclosa en la mediocritat de les generalitats, sinó que –de més de ser única a l'Estat espanyol i a la Península ibèrica, potser també és única en el món, mitjançant les seves característiques molt peculiars. Repetiré la seva voluntat –des del moment mateix de la seva fundació– d'independència. La Societat no depèn de cap altra institució, ni acadèmica, ni administrativa, ni (evidentment) política. Hem acceptat, i sol·licitat, subvencions; però aquestes, provinents d'horitzons molt diversos, no han suposat mai cap subjecció, cap obligació. La fonamental independència s'ha manifestat paral·lelament amb la nostra obertura –i aquesta en tots els camps. Obertura que es retroba en l'extrema varietat d'òrgens, de funcions, d'oficis dels nostres socis: valencians (septentrionals, central i meridionals), mallorquins i menorquins, rossellonesos, i oriunds de totes les comarques del Principat; lingüistes i filòlegs, llatinistes, arabistes, crítics literaris, escriptors i poetes, sociolingüistes, historiadors (medievals i moderns), geògrafs, metges, arquitectes, economistes, comerciants, industrials, i propietaris rurals; catedràtics numeraris d'Universitat o d'Institut al costat d'artesans i menestrals (naturalment cultivant el violí d'Ingres dels estudis locals). Obertura així mateix en l'extrema varietat de les col·laboracions al Butlletí trimestral.

Obertura i independència que han permès la inclusió a les pàgines d'aquest Butlletí d'articles polèmics, i d'exposició de teories oposades.

Obertura i independència que han fet obstacle a qualsevol predominància d'un grup, o d'una ideologia, o d'imposicions locals o comarcals o centralistes. Des de la primera hora hem extremat totes les precaucions, fins a exagerar-les potser, perquè no se'ns pogués acusar de "barcelonisme" (o de "catalanisme", si atorguéssim –falsament– a aquesta paraula un sentit restrictiu, oposant-lo, per exemple, a "valencianisme"). Estem orgullosos de poder afirmar, al cap de més de deu anys, que no se'ns ha pogut fer cap retret sobre aquest delicat particular. I si, finalment, un Col·loqui general se celebrarà (si D.

vol) a Barcelona l'any que ve, serà perquè ja han estat celebrats col·loquis generals anteriors a Tarragona i Lleida, a València, Alacant, i aquest de Castelló, a Mallorca i a Menorca, i a Reus, Puigcerdà, Tortosa, etc. [I, perdoneu una sola mirada retrospectiva: la primera pedra –en la Prehistòria de la Societat– va ser posada a 125 km. de Barcelona, en la ja mítica trobada a La Sala de Comalats, el 1976, a la Segarra històrica, encara que Conca de Barberà oficial].

Una altra especificitat nostra, veïna de l'obertura certament, però que ens distingeix de la majoria (de quasi totes) les Societats similars d'altres països, és que en l'estudi dels noms propis (després d'haver-los recollit i classificat) no ens limitem a considerar que la Toponímia i l'Antroponímia –o l'Onomàstica– siguin només un capítol, un apartat servil, de la Lingüística. Des de sempre hem proclamat la voluntat de l'Onomàstica de participar, amb els mateixos drets i deures, a la categoria de ciència, ajudada per altres, ajudant-ne d'altres, però no serventa ni reclosa. I, en tot cas, mai monopoli del grupet singular dels etimologistes. Que respectem, amb qui fem de vegades camí, bastants dels quals són membres eminents de la Societat, però que no dubtem a criticar quan serenament creiem que potser s'equivoquen. La Toponímia avança molt més enllà de la simple especulació etimològica –certament utilíssima per a la història de la llengua. Però els topònims –i els antropònims–, són maons de l'edifici social, són fites del devenir històric, són marques oronímiques o hidronímiques; són ecos dels pensaments individuals i col·lectius, o armes estilístiques en mans d'escriptors i poetes; vestigis de monuments, d'activitats artesanals desaparegudes; del pas de vies de comunicació, o d'estructures defensives; etc. I en tots aquests aspectes –i d'altres– mereixen el nostre respecte i examen, i no solament com a residus des pintats, desactivats, de llengües mortes.

Altres valors ens distingeixen. Abreujaré, i acabaré esmentant-ne només un –potser essencialment quantitatiu, però ben significatiu–. Un professor de la Universitat de l'Estat de Nova York el Dr. Edwin D. Lawson, catedràtic emèrit de Psicologia, està realitzant un inventari de totes les publicacions periòdiques sobre Onomàstica existents al món. I ja va poder presentar els primers resultats a la reunió anual de la «American Name Society» a Xicago al desembre passat.

D'entre tretze països havent ja respost convenientment a les seves enquestes, el Dr. Lawson podia enumerar títols, continguts i altres detalls de 25 publicacions periòdiques (a Estats Units n'hi ha 4; Bèlgica, Canadà i Suècia, tres; Alemanya i Gran Bretanya, 2). La nostra, el Butlletí, no és naturalment ni la més antiga ni la més moderna. En canvi es troba entre les de més tiratge (entre 460 i 500 exs. normalment, però, segons els números, de vegades el doble). Més que la «Nouvelle Revue d'Onomastique» –l'única francesa–; més que dues canadenques...

També de les primeres per freqüència de publicació: la majoria (18/25) només són editades per una vegada (10) o dues vegades l'any (4), o cada dos anys. Quan nosaltres ho fem trimestralment. El professor Lawson ens manifestà la seva admiració. No ha estat l'únic: un professor de la Universitat de Trèveris (Trier, Alemanya) ens afirmà que teníem la millor publicació de la Romània (els països de llengües romàniques); i ara és membre de la nostra Societat.

El títol de la present conferència em demana de detallar també quines són les nostres activitats científiques. En bona part ja ho he insinuat, fa uns moments, quan he precisat quin era el nostre concepte de l'Onomàstica. En molta part també, el professor Emili

Casanova, en una conferència ahir, m'hauria estalviat de precisar molt sobre el tema, puix que havia exposat l'activitat científica dels toponimistes i antroponimistes valencians. La conferència del Dr. Casanova, no es pronuncïa. Substituïda, l'endemà, per un resum del tema. I tots els esforços i resultats obtinguts al País Valencià, es poden extrapolar a la resta dels països i comarques on es desenvolupa l'acció de la Societat d'Onomàstica: des dels simples reculls ("simple" és un adjectiu ben poc apropiat per a qualificar els densos inventaris, curulls de tota mena de detalls històrics, geogràfics, lingüístics), reculls de noms propis de lloc o de mar; fins a treballs monogràfics erudits d'economistes, d'historiadors de Dret, paleògrafs, etc. partint dels materials coneguts.

El nostre esforç no es limita, en efecte, a les pàgines del Butlletí (on es publiquen certamen articles importants, i que són esmentats internacionalment), ans repercuteix de manera més àmplia, mitjançant l'empenta i la constància dels nostre socis, en publicacions majors –ja directament patrocinades per la Societat. [El recull de l'onomàstica de Vilablareix, de Pilar Gispert-Saüch, editat en col·laboració amb l'Institut Cartogràfic de Catalunya; –que publicarà pròximament un recull de l'antic terme d'Aubarca (Priorat), obra d'Isabel Llopis]; ja impulsades per institucions variades, Ajuntaments, Centres d'Estudi, etc.

No continuo enumerant: la quantitat de reculls publicats enjondre ja és relativament considerable; i l'inventari n'ha estat fet darrerament per l'Albert Manent i En Ramon Amigó⁶⁹. Perquè hem de considerar dues realitats paral·leles, encara que diferents: la Societat d'Onomàstica (col·lectiu) i els seus membres (individuals); i hem d'evitar el doble parany: que el bosc no ens deixi valorar els arbres, però tampoc que els arbres ens impedeixin d'estimar el bosc.

Així, fixant-se només en un arbre, en Fr. de Borja Moll –que tant trobem a mancar– va dir i escriure que jo era "el pare" de la Societat d'Onomàstica; els professors Jordi Colomina i Rafael Alemany m'han exalçat, tractant-me d'"alma mater" de la S. Ni una cosa ni l'altra. He hagut de fer molt sovint de motor; però un motor que no pot funcionar sense una energia o un carburant aliè –que m'ha estat proporcionat per múltiples col·laboracions. Sense comptar que, al llarg dels anys, cada col·loqui general tingut per la Societat no hauria pogut celebrar-se mancat d'uns motors locals quasi sempre eficacíssims, i que no em cansaré mai de recordar i regraciar. Aquests col·loquis han estat importants perquè, gairebé tots, han servit per a sembrar la llavor onomàstica, han llaurat un solc llarguíssim i pregon de dalt a baix dels Països Catalans i enjondre. Han impulsat moltes vocacions locals. Han incrementat el nombre dels socis a les comarques on s'han celebrat.

Profunda ha estat la repercussió a les Illes, especialment a Mallorca, després del Col·loqui tingut a Palma; amplíssim ha estat l'eco tingut pel Col·loqui de València, a la Universitat mateixa i a tot el País Valencià; i ha repercutit en l'organització del Col·loqui d'Alacant –i aquest de Castelló. Els de València i Alacant han engendrat dos volums cadascun, de més de 600 planes l'un i l'altre, –en lletra petita. Recull ingent de topònims i antroponímics que quedarà com un tresor de material de consulta ineludible per a lingüistes (lexicòlegs, lexicògrafs), sociolingüistes, antropòlegs, geògrafs, historiadors...

Ens hem de retre a l'evidència davant un fenomen col·lectiu sorprenent pel seu abast. En els anys setantes i vuitantes (i continuació en els norantes) s'ha generat un fenomen que no podran ignorar els historiadors de la cultura. Metafores no manquen per a descriure'l: les cireres tretes unes darrere altre i cada vegada més nombroses d'un cistell, la bola

de neu multiplicant-se en volum; l'allau. Podríem parlar també de contagi, si el mot no fos peioratiu. Perquè, ¿què eren els estudis toponímics fa trenta anys, i què són ara? Les transformacions qualitativa i quantitativa han estat extraordinàries –si considerem que n'eren pocs, i aïllats, i menystinguts, els coratjosos voluntaris estudiosos de la matèria, fa trenta anys, i la magnitud d'extensió, espacial i social, dels que s'hi dediquen ara. Com la quantitat, ínfima, de publicacions aleshores –la Riba (1953), Reus (1975), etc. I l'augment espectacular actual. (Que, cal dir-ho, ja era ambició esperançada en algun dels convocats i reunits de la prehistòrica reunió de La Sala de Comalats el 1976 –reprentent antorxes un xic marginades). Qui hauria previst, fa vint anys només, que la Universitat de València hauria organitzat (1990-1991) un mestratge (màster) de toponímia? Que a Reus, l'any 1989; a Lleida aquest any, s'haurien presentat oficialment cursets sobre Onomàstica? I tesines; i tesis doctorals; etc. Tanmateix, retorno a la meua dialèctica: Aquest magnífic bosc no ens ha de fer oblidar, doncs, els generosos arbres: les persones. Els protagonistes del fenomen.

Quan contemplem com es desvaloritzen certs conceptes fins ara respectats: patriotisme, o amor a la terra, altruïsmo, voluntariat o desprendiment, generositat. Considerats avui amb cert menyspreu pels yuppies (no confondre amb els pintorescos hippies d'abans), no: els triuñfadors d'ara, pretesament cosmopolites, adoradors de Babel i de Baal, del diner i de l'èxit per l'èxit. Si sabessin, aquesta pobra gent (per molt rics que siguin) amb quin menyspreu els considero, com em sento infinitament superior (i segurament, encara que patriota, de la meua real pàtria, segurament més cosmopolita que ells). D'un dels nostres socis, –no diré de quina branca– que ara, per fi, presumeix en la seva especialitat, recordo que acabada la llicenciatura es negava a continuar investigant i a emprendre tesi de doctorat perquè no li concedien una beca per a fer-la... Esmento aquest exemple com a cas excepcional, perquè a l'origen de la Societat d'Onomàstica els seus creadors i motors –i continuadors– no han participat mai d'aquest estat d'esperit. No puc parlar de tothom –el tema és immens–: m'agradaria tanmateix recórrer a dos paradigmes almenys. No parlaré dels valencians. Aquí tots els coneixeu; els Emili Casanova, Gimeno Betí, V. Roselló Verger, Ferran Arasa, Jordi Colomina, Vicent Martines, Vicent Cavaller, i tants i tants més. Evocaré simplement dos casos, el d'un camptarragoní –un dels artífexs de la Prehistòria de la Societat–; i el d'un mallorquí.

Evocaré, per a retre'ls homenatge, dos eminents investigadors –escollits precisament fora del "curriculum" universitari– per a demostrar, en primer lloc, que no és necessària, a la base, la professionalitat; en segon lloc, que no calen subvencions i premis, sinó amor a la terra i al treball, i a la feina ben feta. Sense les contribucions, i la dedicació constant, d'aquests dos homes que poden presumir d'haver publicat els millors i més nombrosos treballs sobre toponímia, –ni la Societat d'Onomàstica seria el que és; ni la nostra ciència hauria assolit el seu nivell present. Els dos exemples mostraran, de més, com tots els camins poden conduir, no a Roma sinó a l'Onomàstica. Als dos vaig demanar com havien arribat a l'amor i l'estudi dels noms propis.

En Ramon Amigó Anglès, nascut a Reus (nostre vice-president primer, autor d'incomptables reculls, articles, conferències sobre la nostra temàtica) penetrà al nostre món pels camins insospitats de la poesia. Ell era, com molts catalans joves, excursionista, poeta i patriota. Durant els primers anys del franquisme, ell i altres reusencs amb les mateixes característiques [per exemple en Joaquim Santasusagna, escriptor i excursionis-

ta, col·laborador actiu del diari «La Circunstancia» (on publicava editorials valents, tenint en compte l'època); una època on era prohibida la reunió de més de 5 persones] organitzaren, com a forma subtil de resistència “els maquis de la poesia”. Els diumenges, no s'enduien fusells, ni bombes, simplement l'esmorzar; i valls i torrents enllà, costers i turons amunt, practicaven l'esport de muntanya, i, en indret reclus o encimbellat, llegien poesies. En algunes d'aquestes sortides, en Ramon Amigó, encara únicament poeta, excursionista i patriota, conegué en Josep Iglésies, una gran personalitat desapareguda, també escriptor, gran excursionista i eximi patriota. Els qui l'han conegut saben com no exagero. Fou membre també de la nostra Societat. I en Josep Iglésies preparaba, a partir del 1940, la impressió del seu recull de topònims del terme de La Riba (la seva pàtria) seguint preceptes, anteriors a la guerra civil, de la Societat Catalana de Geografia. Quasi paral·lament l'Iglésies volia donar a la impremta una segona edició ampliada, de la seva guia de les muntanyes de Prades: i demanà la col·laboració d'en Joaquim Santasusagna i d'en Ramon Amigó. I així fou com l'Amigó fou induït a engegar el seu recull de topònims del terme de Reus, i després tants altres. I deixà la poesia, per a lligar-se definitivament amb els mots de la terra. Féu més. En una festa poètica (ja no maquisarda, sinó social: una noia es posava de llarg), l'Amigó conegué l'Albert Manent –altre poeta (que no ha abdicat, ell, de les seves primeres amors), i al cap d'algun temps l'amistat Amigó-Manent engendrà un nou toponimista: l'Albert M. que, entremig d'afanys polítics i literaris, s'aficionà també a la tasca engrescadora de recollir topònims de les terres tarraconines.

El segon exemple que us proposo és el de Cosme (Còrme, familiarment) Aquiló, nascut a Santanyí. I a la mateixa meva pregunta sobre les seves primeres passes cap a la vocació onomàstica m'ha respost això que segueix:

“La meva dèria per la Toponímia.– Em vaig començar a interessar pel tema d'una manera casual, en un moment en què ja posseïa una predisposició per a la investigació de temes relacionats amb la terra santanyinera. Tot va començar gràcies a una felicitosa circumstància. D'adolescent m'agradaven molt les coves, i visitava amb fequència les que coneixia del meu terme. Una vegada vaig entrar sol a Sa Cova des Drac de Cala Santanyí, amb l'ajut d'una làmpara de carbur. Quan era a la part més endinsada se'm va apagar i vaig posar-la en terra per encendre-la de bell nou. La flama del misto va il·luminar un test. Vaig començar a gratar i en vaig trobar més. Fetes algunes consultes a don Bernat Vidal, l'historiador local, vaig assabentar-me, molt sorprès i fascinat, que havia topat amb un ric jaciment prehistòric. Després d'un cert temps vaig conèixer Josep Mascaró Passarius que em va regalar alguns llibres. Més que llegir-los els vaig devorar. El meu interès per la prehistòria anava creixent. Vaig adquirir el *Corpus de Toponímia de Mallorca*, d'aquest autor i em vaig començar a familiaritzar amb els noms de lloc. Fins l'any 1979 vaig publicar treballs sobre temes d'arqueologia, però ja el 1974 aparegué en el setmanari «Felanitx» el meu primer article sobre toponímia.

L'abella de la curiositat em va picar també de manera casual. Tota la vida havia freqüentat Cala Santanyí, on els meus pares construïren la que va ésser la primera indústria turística de l'indret. Coneixia la cala en estat salvatge i em pensava saber-ne tots els seus noms: *Sa Trona, Ses Barranques, Es Regaló, Sa Pesquera, Es Racó des Salt, Es Pi, Sa Cova des Riu*, i potser algun altre.

Una vegada va acudir al bar un santanyiner, amic de la meva família. No sé com va ésser que va sortir el tema dels noms de la cala i, a més d'aquells que jo ja sabia, en va anomenar

d'altres: *Es Penyal dets Ases, sa Figuereta, Es Banquet, Sa Post, Sa Pedra Xapada*, i tal vegada encara més, perquè sense sortir del racó més petit de la cala, el que toca a la platja, ara n'hi sé més de devuit. Allò va causar la meva admiració. Si hi ha tants noms que no conec –vaig pensar–, en un lloc que he trepitjat tota la vida, quants n'hi deu haver que no he sentit mai, en els paratges que no he regorregut mai? I això que som dels joves que conec una mica el terme! I així vaig intuir que una vella herència lingüística i cultural estava a punt de perdre's per a sempre. I em vaig posar a la feina. I si em deixau parafrasejar les paraules d'un gran poeta de l'Illa, us diré, parlant de noms de lloc, que a partir d'aquell instant «tota la meua vida hi va lligada, com en la nit les flames a la fosca».

Puc acabar millor aquesta conversa nostra que amb les paraules d'En Cosme^s Aguiló? Moltes gràcies.

NOTA: (*) Hom trobarà els altres detalls en els articles: d'Albert MANENT, *Els estudis d'Onomàstica catalana. L'estat de la qüestió* (in «Soc. d'Onomàstica. Butll. Int.», I, 1980, 9-11); *Deu anys de la Societat d'Onomàstica* (in «Serra d'Or», des. 1990, 45-46); de Maria-Àngels VIDAL COLELL, *Deu anys d'una publicació lingüística* (en premsa); i en el llibre de Ramon AMIGÓ, *Sobre inventari de noms de lloc. Introducció metodològica*, Reus 1989.